

INTRODUCTORY AND CLOSING FORMULAS IN THE ROMANIAN FAIRY TALE

Maria Movilă (Popa)

PhD Student, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureș

Abstract: The compositional structure of fairy tales is organized according to certain rules. The introductory, median, and closing formulas are characteristic of fairy tales, and their presence in the narrative discourse concerns the relation created between narrator, receiver, and their attitude towards the significance of the conveyed message. The fairy tale transposes readers into a fabulous world by means of introductory formulas, and by using closing formulas it brings them back into the real world. Introductory and closing formulas include both affirmative and negative elements which demonstrate a differentiated attitude towards the nature of facts comprised in fairy tales. The more varied is the combination of affirmative and negative elements, the more expressive the formula is. Introductory and closing formulas are characterised by a witty, ironic, or parodic tone.

Keywords: introductory formulas, closing formulas, stereotypes, time, space.

Trăsătura caracteristică tuturor basmelor o constituie organizarea structurii după anumite reguli stricte. Existența formulelor introductive, mediane și finale sunt caracteristice basmelor, iar prezența acestor formule tradiționale în discursul narativ vizează relația care se creează între narator și receptor și atitudinea lor față de semnificația mesajului transmis. Structura poetică a basmului este alcătuită din formule de început și încheiere, uneori și mediane, din episoade șablon care se pot combina în multe feluri.¹ Basmul îl transpune pe cititor într-o lume fabuloasă cu ajutorul formulei de început, iar cu formula de încheiere îl readuce în lumea reală. Aceste formule (inițiale, mediane, finale) diferă într-o anumită măsură, de la povestitor la povestitor. Formula de început stabilește contactul cu auditorul, precizând natura comunicării, formula de sfârșit restabilește situația normală, îi scoate pe cititori din „vraja fabulosului”; formulele mediane au rolul de a concentra atenția cititorului asupra unor

¹ Al. Rosetti (coord.), *Istoria literaturii române, vol. I, Folclorul. Literatura română în perioada feudală*, Editura Academiei, București, 1964, p.87.

secvențe mai importante ale mesajului.² Totuși, așa cum spunea și G. Călinescu, naratorul recurge la „situații-șablon”³ care sunt respectate mai mult sau mai puțin de către povestitori. În cercetarea formulelor basmului, Nicolae Roșianu va avea în vedere două tipuri de influențe, una directă, în care și-a pus amprenta stilul povestitorilor populari, iar cealaltă indirectă, marcată de culegătorii populari, din diferite țări.⁴

1.1 FORMULE INIȚIALE

Cele două tipuri de formule inițiale pe care le analizează Nicolae Roșianu sunt: a) *formule de timp* („temporale”) și b) *formule de spațiu* („topografice”).

a) *Formule de timp* („temporale”)

Cea mai cunoscută formulă inițială a basmului românesc este „A fost (era) odată...” Această formulă constată existența unor personaje pe care le plasează într-un timp neprecizat. Prin adăugarea elementului „ca niciodată”, va lua naștere o altă formulă inițială, care va schimba structura și sensul primului component. Astfel, verbul *a fi*, cu înțelesul de *a trăi*, *a viețui*, va avea sensul de *a se petrece*, *a se întâmpla*, *a avea loc*. Noua formulă este de sine stătătoare, ea nu se referă la personajele basmului, ci plasează în timp acțiunea: „A fost odată ca niciodată. A fost (odată) un...” Basmul românesc nu cunoaște negația directă („a fost ce n-a fost”, „a fost, n-a fost”), ci doar negația indirectă, metaforică.⁵ Un alt tip de formulă inițială, prin introducerea unui nou element, va sublinia veridicitatea celor ce vor fi povestite: „A fost odată ca niciodată, dacă n-ar fi (fost), nu s-ar (mai) povesti. A fost (odată) un...” Noua formulă inițială este complexă și afirmativă. Analizând formulele inițiale de mai sus se constată existența a cinci elemente:

1. *Existența eroului (eroilor)*; 2. *Existența faptului ce urmează a fi reluat*; 3. *Plasarea în timp a acțiunii (a eroilor)*; 4. *Caracterul excepțional, unic al acțiunii*; 5. *Caracterul „veridic” al acțiunii*. Toate aceste elemente păstrează caracterul afirmativ al formulei, din care lipsește îndoiala și negația și face posibilă folosirea lor și în basmele nuvelistice. Cea mai

² Cf. Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1990, p.78.

³ George Călinescu, *Estetica basmului*, Editura pentru Literatură, București, 1965, p. 7.

⁴ Cf. Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, Editura Univers, București, 1973, p.17.

⁵ Cf. Nicolae Roșianu, *op.cit.*, p.23.

frecventă formulă inițială folosită în basmul nuvelistic este E¹ T¹, marcând existența eroului și a timpului nedefinit.⁶

B. P. Hasdeu consideră că formula „A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar povesti...” este un început obișnuit al basmelor românești și notează câteva formule inițiale, mai complexe, vesificate sau nu: „A fost odată ca niciodată, / pe când era lupul cățel / și leul se făcuse miel / de se jucau copiii cu el.” „A fost odată ca niciodată / când se coceau ouăle în gheață / și noaptea se făcea de dimineață.”(I. C. Fundescu), „A fost odată ca niciodată, că de n-ar fi nu s-ar mai povesti; de când făcea ploșorul pere și răchita micșunele; de când se băteau urșii în coadă; de când se luau de gât lupii cu mieii de se sărutau înfrățindu-se; de când se potcovea puricele la un picior cu nouăzeci și nouă de oca de fier și s-arunca în slava cerului de ne aducea povești, de când se scria musca pe părete, mai mincinos cine nu crede” (P. Ispirescu)

7

Lazăr Șăineanu, în lucrarea sa despre basmele românești, reproduce o serie de formule introductive, mai dezvoltate, întâlnite în culegerile lui P. Ispirescu și I. C. Fundescu, Stăncescu, Popescu, Pop- Reteganul, Sbiera: „A fost odată ca niciodată, când era cerul aproape de pământ, încât oamenii cei mai înalți atingeau cu mâna de el; dacă n-ar fi fost, nu s-ar povesti.” „A fost odată ca niciodată, dacă n-ar fi nici că s-ar povesti, când peștii cei mici înghițeau pe cei mari și lumea le zicea tâlhari.” „A fost odată ca niciodată și de vreți a ști ce a fost odată și altă dată n-a mai fost, ascultați până oi sfârși, c-acu abia începui.” „A fost odată...e mult d-atunci și de m-ați apuca de scurt, nici n-aș ști când.” „A fost cică, mare, odată, da demult de tot, când avea ursul coadă și dădea salcia roadă...” „A fost odată ca niciodată, când n-ar fi nu s-ar povesti; ca un cuvânt de poveste, basm de aci-nainte se gătește ; pe când se potcovea puricele la un picior cu nouă oca de fier și tot îi rămânea călcâiul gol și zicea: aoleo și vai de mine, că nu sunt potcovit bine!”, „A fost odată ca niciodată, când n-ar fi nu s-ar povesti, dar fiindcă este, de aceea se povestește”, „ A fost și s-a întâmplat ăst basm înfocat și foarte adevărat, pre când erau muștele cât găluștele, de le prideau vânătorii cu puștele, pre când peștii cei mici înghițeau pre cei mari, iar lumea le zicea tâlhari; când se potcoveau puricii cu nouăzeci și nouă oca de fier la un picior și așa la cer zbura și pre sfinți îi chișca.”⁸

⁶ *Ibidem*, pp. 24-25.

⁷ B. P. Hasdeu, *Etymologycum Magnum Romaniae* (pagini alese) vol II, Editura Minerva, București, 1970, p. 374.

⁸ Lazăr Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*, Editura Minerva, București, 1978, pp. 144-146.

Formulele inițiale sunt într-o continuă transformare, putând primi o configurare literară: „Cică a fost odată, ca niciodată/ că de n-ar fi /nu s-ar povesti;/ că eu nu-s de când ferestrele,/ ci eu îs de când poveștile.” În alte basme, formula poate avea un contur poetic și păstrează câteva elemente-cheie: „Odată, pe vremea de demult,/ când mâncau șoarecii pe pisici/ și erau mai înalți ai pitici/ adică așa vine vorba, dar eu spui/ adevărat, s-a întâmplat...” Aceste elemente formale au funcția de a imprima povestirii, încă de la început, un nonsens și introduc povestitorul într-o „artă specifică.” Povestitorul se va angaja într-un lung *monolog*, în care va manifesta o subiectivitate evidentă. Această modalitate de exprimare se încadrează în *stilul expresiv*. Expunerea expresivă este specifică basmelor narate liniar, cu un subiect fără multe personaje și fără complexitate narativă.⁹

În *Stereotipia basmului*, Nicolae Roșianu prezintă alte tipuri de formule inițiale care iau naștere prin apariția elementului negativ. Lista conține 35 de variante, din care notăm câteva: „Când se potcovea puricele cu 99 de oca de fier”, „Când se încălțau puricii cu găoci de nucă”, „Când mâncau șoarecii pe pisici”, „Când se coceau ouăle în gheață”, „Când noaptea (sara) se făcea de dimineață”, „Când trăiau peștii pe uscat”, „Când făcea plopul pere și răchita micșunele”, „Când (se) scria musca pe perete”, „Când avea ursul coadă”, „Când se lua de gât lupii cu mieii”, „Când se băteau munții în capete”, „Când cerul era aproape de pământ”, „Când umbla Dumnezeu și Sfântul Petru pe pământ”, „Când râurile erau de lapte și malurile de mămăligă”, „Când se coceau merele pe toate gardurile”. Aceste variante „neagă veridicitatea întâmplării ce urmează a fi povestită, iar „determinările temporale” au unul și același sens: *niciodată*.”¹⁰ „Formulele imposibilului”, așa cum au fost numite de N. Roșianu, exprimă ideea de „*a fi*” sau „*a nu fi*” în spațiu și timp. Funcția formulei imposibilului constă în negarea veridicității povestirii, parodiind „minunile” ce se petrec în basmul fantastic, ele fiind acceptate ca simple scorniri. În basm, elementul neverosimil (*imposibil*) este nu doar absurd, dar și comic. Formulele inițiale negative, prin tonul lor ironic, neagă veridicitatea întâmplărilor din basm, dar nu desființează basmul. Astfel, „basmul fantastic este ficțiune, dar asta nu-l împiedică să exprime într-o formă metaforică anumite idealuri de viață, să creeze o lume ideală în care totul este posibil.”¹¹

b) *Formule de spațiu („topografice”)*

⁹ Cf. Gheorghe Vrăbie, *Proza populară românească*, Editura Albatros, București, 1986, pp. 218-222.

¹⁰ Cf. Nicolae Roșianu, *op.cit.*, p.26.

¹¹ Nicolae Roșianu, *Eseuri despre folclor*, Editura Univers, București, 1981, p.146.

În basmul românesc formula topografică este destul de rară. Există, totuși câteva formule inițiale în care elementul de spațiu există: „A fost odată într-o pustie mare un pustnic”(Fundescu), „A fost odată în lumea mare doi frați.” „A fost odată, de mult, de mult, spre soare-apune, un...” (Rădulescu-Codin), „Depart, depart, într-o țară dinspre răsărit era o femeie...” (Rădulescu-Codin), „Fost-a odată ca niciodată, într-o țară bogată de la... Pe atunci era un...”(Furtună) Exemplele de mai sus nu constituie formule pur topografice, elementul de spațiu alăturat formulei inițiale temporale, dă naștere unei formule „mixte.”¹² În basmul românesc pe primul loc, se află formula temporală (complexă), elementul topografic trece în plan secundar sau este exclus.

În urma cercetărilor formulelor inițiale în basmele românești, concluziile sunt următoarele:

1. Cea mai răspândită formulă inițială în basmul românesc este formula temporală; formula „topografică” e o excepție. 2. Formulele inițiale afirmative sunt universale, fiind prezente în toate tipurile de basm. În basmul nuvelistic se folosește formula simplă $E^1 T^1$ 3. Basmul nuvelistic cunoaște numai formula afirmativă. 4. Formulele negative sunt caracteristice pentru basmele fantastice, ele nu se întâlnesc în celelalte tipuri de basme. 5. Elementele stabile ale formulei inițiale sunt: E^1 - *existența eroului (eroilor)*, E^2 - *existența faptului ce urmează a fi relatat*, T^1 - *timp nedefinit*, T^2 - *caracterul excepțional, unic al întâmplărilor din basm*, V - *caracterul veridic al narațiunii*, \tilde{V} - *descrierea unor vremuri neverosimile*. 6. Formulele inițiale în structura cărora intră elementul \tilde{V} și formulele în care apare gluma, ironia sunt mai recente, comparativ cu formulele afirmative. 7. Principala funcție a formulei inițiale în basmul fantastic este de a crea o atmosferă prielnică pentru receptarea relatării întâmplărilor din basm. 8. Formulele inițiale în basmul nuvelistic îndeplinesc un rol compozițional, numesc eroii și îi plasează în timp. 9. Formulele inițiale reflectă poziția naratorilor față de gradul de verosimilitate pe care îl aveau faptele petrecute în basm. 10. Trăsătura specifică a formulei inițiale românești o constituie posibilitatea largă de alcătuire a unor formule noi.¹³

¹² Cf. Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, ed.cit., p.35.

¹³ *Ibidem*, pp.57-59.

1.2. FORMULE FINALE

Formula de sfârșit îl readuce pe ascultător din lumea fabuloasă, în lumea reală, restabilește situația normală, iar ascultătorii, scoși din vraja fabulosului, pot recepta mesaje obișnuite.¹⁴ Formulele finale sunt mult mai bogate și mai variate spre deosebire de cele inițiale. Acest lucru este datorat necesității exprimării unei concluzii, a unei atitudini. Formula finală are uneori două părți: una, în proză, prin care se arată participarea eroului la nuntă, sau soarta acestuia, cealaltă, în versuri, prin care se anunță sfârșitul basmului. De multe ori, povestitorul pretinde a fi luat parte la nunta eroilor: „și-a format nunta cu ia înainte, încât am băut și-am mâncat, și-am petrecut, dă sunt sătul și astăzi!”¹⁵ sau „Eram și eu p-acolo. Și fiindcă am dobândit și eu un os de ros, mi-am pus în gând să vă povestesc, boieri dv., lucruri care, de s-ar crede, m-ar da de minciună; și încălecai pe-o șea și vă spusei povestea așa.” Formula variază, dar ideea rămâne aceeași: „Trecui și eu pe acolo și stătui de mă veselii la nuntă, de unde luai o bucată de batoc/ Și-un picior de iepure șchiop”; „Și m-am suit pe-o șea/ Și am spus-o așa; M-am suit pe-o roată/ Și am spus-o toată.”¹⁶; „Eram și eu acolo. Ba încă am jucat și o horă de-ale mari...”(Fundescu); „Ba m-am dus și eu la nuntă..., ce era să fac? Am băut și am mâncat cât un sat.”(Rădulescu-Codin); „Da eu i-am lăsat pe dânșii acolo bând și petrecând ș-am venit și v-am spus povestea.”(Vasilie) În aceste formule se identifică patru elemente, fiecare având o anumită funcție: 1. *Prezența povestitorului la ospățul împărătesc*; 2. *Acțiunile povestitorului*; 3. *Deplasarea povestitorului de la locul acțiunii la ascultători*; 4. *Scopul deplasării – comunicarea basmului*. Povestitorul vrea să convingă ascultătorii de adevărul întâmplărilor relatate.¹⁷ Intrarea povestitorului în spațiul propriei narațiuni duce la o confuzie între planurile existențiale, e de părere Viorica Nișcov. Ludicul triumfă asupra gravului, iar lumea evocată este dominată din interior.¹⁸

Formulele finale din basmele românești sunt foarte numeroase, susține Lazăr Șăineanu. Dintre cele mai interesante formule finale notate de folclorist din culegerile lui Ispirescu, Sbiera, Fundescu, Pop-Reteganul, Creangă, amintim câteva: „Eram și eu p-acolo și căscam gura pe dinafară pe la toate serbările, căci nici pomeneală nu era să fiu și eu poftit, și apoi se

¹⁴ Cf. Pavel Ruxăndoiu, *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*, Editura „Grai și suflet”-Cultura națională, București, 2001, p.133.

¹⁵ Cf. Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, Editura pentru Literatură, București, 1966, p.79.

¹⁶ Cf. Gheorghe Vrăbie, *op.cit.*, p. 231.

¹⁷ Cf. Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, ed.cit., p. 61.

¹⁸ Cf. Viorica Nișcov, *A fost de unde n-a fost. Basmul popular românesc*, Editura Humanitas, București, 1996, p.83.

știe că nepoftitul scaun n-are”; „Eram și eu p-acolo, și la masa împărătească: Căram mereu la vatră lemne cu frigarea,/ Duceam eu la masă glume cu căldarea, pentru care căpătai: „Un năpăstroc de ciorbă/ Ș-o sîntă de cociorbă/ Pentru cei ce-s lungă-vorbă”; „Și încălecai p-o șea și v-o spusei d-voastră așa./ Și mai încălecai p-o lingură scurtă, s-o dai pe la nasul cui n-ascultă”; „Și încălecai p-o șea și sfârșii povestea, că doar n-ăți fi gândit că-i minciună, că eu nu-s de când cu minciunile, ci-s de când cu minunile”; „Eu încă am fost pe acolo și-am văzzut, căci de n-aș fi văzut n-aș ști povesti: „Când de-acolo am plecat,/ Pre un cal am călecat,/ Și povestea o-am gătat,/ Căci acolo o-am uitat”; „Eu mă suii pe-un cui și până-n alt rând nu v-o mai spui; mă suii pe-o custură ruginoasă și poate povestea fu cam mincinoasă”; „Cine o știe mai departe, eu nu-l opresc, spună-o, că eu atîta o-am auzit câtă v-am spus-o”; „Și eram și eu acolo de față, și îndată după aceea am încălecat iute pe o șea și am venit de v-am spus povestea așa; și am mai încălecat pe o roată și v-am spus jitia toată; și unde n-am mai încălecat și pe o căpșună și v-am spus, oameni buni, o mare și gogonată minciună.

B. P. Hasdeu consideră formula finală și cea inițială, parte a celor două capete ale visului: *adormirea* și *deșteptarea*. Dacă formula inițială e o „grămădire de imagini disparate...prin care se caracterizează începutul adormirii”, formula finală are un ton de îndoială, de neîncredere, de nesiguranță. Sfârșitul basmului reprezintă ieșirea în „realitatea vegherii”, iar lumea basmului nu se mai potrivește cu realitatea, tranziția de la o stare la alta se face printr-o păcăleală, printr-o glumă.¹⁹ Aflăm și de la Hasdeu numeroase formule finale: „Încălecai p-un mărăcine,/ Să m-asculte orișicine.”(Ciobănașul cel istet); „Am fost și eu acolo și am văzut toate chefurile, căci de n-aș fi fost, de unde aș fi știut eu să vă povestesc: O lingură scurtă,/ Pe nasul cui n-ascultă”(Poveste țărănească); „Încălecai pe un lemn/ La bine să vă îndemn,/ Încălecai pe un cocoș/ Să vă spui la moș pe groș.”(Țugulea); „M-am suit pe o prăjină/ Și v-am spus chiar o minciună!/ Ș-am încălecat pe-o șea/ Și v-am spus-o toat-așa! Plățiți-mi-o!/ - Să ți-o plătească Dumnezeu/ Din prea mare darul său!”(Tâlharul cel vestit); „Iar eu mă suii pe o șea/ Și o spusei așa,/ Șeaua a fost cam ruginoasă Și povestea mincinoasă!”(Crăiasa zânelor)²⁰

Cea mai obișnuită formulă de final de basm este: „iar eu încălecai p-o șea și vă spusei povestea (dumneavoastră) așa.” (Fundescu, Pop-Reteganul, Sbiera, Ispirescu). B. P. Hasdeu încearcă să explice formula apelând la italiana veche. În *Decameronul* lui Boccaccio, expresia

¹⁹Cf. B. P. Hasdeu, *op.cit.*, p.380.

²⁰ *Ibidem*, pp.381-383.

„novella a cavallo”, „povestire d-a-ncălarele” denumea basmul. Prin urmare, expresia „încălecai pe-o șa” trebuie considerată o moștenire latină, „care trebuie să se urce la epoca romană.” Sensul expresiei, autorul o explică etimologic: în latină „inequito” (încălec), construit cu dativul, înseamnă a râde de cineva, a-l lua peste picior. Astfel, formula finală românească s-ar putea traduce latinește prin: „inequitavi et sic vobis narravi” („încălecai pe-o șa și v-o spusei așa”). Expresia noastră, concluzionează Hasdeu, este sinonimă cu „am glumit sau am mințit”, o veche moștenire latină.²¹

Nicolae Roșianu e de părere că explicațiile privind apariția formulei respective nu ar trebui căutate atât de departe, ci în interiorul basmului românesc. Formula are sens numai dacă se încadrează în sistemul celorlalte formule finale românești. Nu e nevoie, susține cercetătorul, să apelăm la limba latină pentru a demonstra sinonimia dintre „încălecai pe-o șa” și „v-am mințit”. Aceasta nu se datorează latinescului *inequito*, sensul respectiv („am glumit”, „am spus o minciună”) este dat de elementul P, adică de prezența povestitorului la ospățul din poveste. Povestitorii și ascultătorii presupun existența calului atunci când folosesc expresia „încălecai pe-o șa” și nu se gândesc la șa ca atare. Așadar, susține Roșianu, formula finală „Iar eu încălecai pe-o șa și vă spusei povestea așa” a apărut pe baza unor modele, de la care a păstrat sensul, simplificându-l și concentrându-l.²²

Referindu-se la aceeași formulă finală, Viorica Nișcov afirmă că invocarea „șei” și a „calului” e ambiguă. Auditoriul constată foarte bine că povestitorul nici nu a venit și nici nu este „călare”, pe „cal” sau pe „o șa”. În trecutul apropiat, cuvintele „șă” sau „cal” erau legate de familia lexicală a verbului „a înșela” (lat. *in-sellare*), cu sensul metaforic de „a amăgi.” Extensia de sens, explică V. Nișcov, se realizează prin faptul că pentru „a încinge în șa un cal nedepins era nevoie de felurite trucuri (diversiuni, păcăleli) spre a distra atenția animalului.” Astfel, povestitorii recurg la astfel de „încălecări” fanteziste, cu sensuri hilare („încălecai pe-o căpșună”, „pe o viespe”, „pe o rădăcină”, „pe un măracine”), menținându-se intenția de la început de insinuare a sensului de păcăleală.²³

După modelul formulei finale analizate, au apărut o varietate de formule, șaua fiind înlocuită cu o ființă sau un lucru. Elementul D (deplasarea) depășește limita verosimilului, „mijloacele de deplasare” sunt nelimitate, depinzând în exclusivitate de fantezia și talentul povestitorului : „Iar eu încălecai pe o *viespe*/ Și vă spusei astă poveste” (Stăncescu); „M-am

²¹ *Ibidem*, pp. 388-389.

²² Cf. Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, ed.cit., pp. 64-66.

²³ Cf. Viorica Nișcov, *op.cit.*, p.82.

suit pe-un pai de *secară*/ Și v-am spus o poveste în ia(stă) sară”(Vasiliu); „Și m-am suit pe-o roată/ Și v-am spus-o toată”(Vasiliu, Ispirescu); „Iar eu venii călare p-un *cocoș*,/ Ca să nu viu pe jos,/ Și vă spusei astă poveste/ Care-a fost și nu mai este”(Stăncescu); „ Și încălecai p-un *mărăcine*/ Să m-asculte orișicine”; „Ș-apoi încălecai pe-o *coasă*/ Și vă spusei o poveste frumoasă.”(Ispirescu)

În basmul românesc se mai întâlnește și *formula – cerere*, care este prezentă sub diferite forme. Ascultătorii sunt rugați să-l recompenseze pe povestitor pentru basmul relatat: „Apoi i-am lăsat pe dânșii bând și petrecând și-am venit la dumneavoastră, călare p-o roată și v-am spus-o toată. Plățiți-mi-o” (Vasiliu, Sbiera); „ Iar eu, isprăvind povestea, încălecai p-o șa și vă spusei dv. așa; încălecai p-un fus, să fie de minciună cui a spus; încălecai p-o lingură scurtă, să nu mai aștepte nimic de la mine cine-ascultă, iar descălecând de după șa, aștept un bacșiș de la cine mi-o da.”(Stăncescu). După formula – cerere urmează replica ascultătorilor: „Să ți-o răsplătească Dumnezeu, cu bine, cu pace și cu sănătate” (Sbiera); „Bogdaproste, Dumnezeu ți-o plătească” (Vasiliu); ²⁴ Un alt tip de formulă finală, mai rară, este aceea în care povestitorul îi asigură pe ascultători de adevărul celor relatate, afirmând că eroii mai sunt în viață, fiind contemporani cu ascultătorii: „Au trăit fericiți și trăiesc și acum.” (Fundescu)

Concluziile legate de formulele finale sunt următoarele: 1. Formula finală care se referă la prezența povestitorului la nunta eroilor are în basmul românesc cea mai mare frecvență. Această formulă are șase elemente: prezența povestitorului la ospățul împărațesc, acțiunile povestitorului, deplasarea povestitorului de la locul acțiunii la ascultători, scopul deplasării, povestitorul primește daruri, povestitorul pierde darurile primite, povestitorul cere să fie răsplătit. 2. Majoritatea formulelor finale din basmele românești conțin negarea veridicității întâmplărilor. 3. Funcția principală a formulelor finale constă în transpunerea ascultătorilor în lumea reală, prin ironie, glumă, parodie, destramă lumea de basm.²⁵

Destinele formulelor tradiționale sunt urmărite de Nicolae Roșianu și în repertoriul povestitorilor contemporani. Aici se mențin toate tipurile de formule, dar se reduce numărul variantelor. Se menține folosirea diferențiată a formulelor afirmative și negative. Se observă tendința de simplificare a formulelor tradiționale, iar în numeroase basme lipsesc formulele inițiale și finale. Se păstrează formulele în versuri, însă rima începe să dispară. Dispar anumite componente ale unor formule, fiind înlocuite cu improvizații. Se intensifică procesul de

²⁴ Cf. Nicolae Roșianu, *op.cit.*, pp. 66-83.

²⁵ *Ibidem*, pp. 93-97.

întrepătrundere a elementelor diferitelor tipuri de formule. Basmele contemporane au o circulație foarte redusă, iar intervalele la care se reia un basm sunt foarte mari (trei ani, zece ani, cinsprezece ani). Procesul de modernizare a basmului se extinde și asupra unor formule cum ar fi: „munții se bat în capete”, „stau pe loc *dox minute*”, „basmelor sunt aduse într-un sac tocmai de la București.” Unii împărați apelează la cuceririle științei, telegraifiindu-și sau vorbind la telefon. Numărul de formule folosite de către un povestitor este destul de sărac; fiecare povestitor cunoaște, de regulă, două sau trei tipuri de formule pe care le repetă.²⁶

Cele mai importante aspecte întâlnite în cadrul formulelor tradiționale din basmul românesc consemnează prezența în cadrul formulelor inițiale și finale a elementelor afirmative și negative și demonstrează existența unei atitudini diferențiate față de natura faptelor cuprinse în basme. Cu cât combinarea elementelor afirmative și negative este mai variată, cu atât formula devine mai expresivă. Basmele nuvelistice nu cunosc formula negativă, în schimb formula afirmativă este universală. Acestea sunt de fapt concretizări foarte apropiate ale acelorași elemente. Formulele inițiale și finale se caracterizează prin tonul glumeț, ironic, parodic. Există însă o diferență între tonul formulelor tradiționale și tonul narațiunii propriuzise. În timpul narațiunii propriuzise, povestitorul părăsește ironia, gluma și relatează faptele pe un ton serios, până la sfârșitul basmului. *Imposibilul* redat prin elementele negative ale formulei inițiale sau finale se transformă în *comic*.²⁷ Însă, imposibilul din basmul propriuzis nu urmează această cale. Afirmările și negațiile din formula inițială cu tonul lor de glumă, urmăresc crearea unei bune dispoziții, propice pentru comunicarea și receptarea basmului. Formula finală destramă universul miraculos al basmului, readucându-l pe ascultător în lumea reală, iar contrastul dintre cele două universuri nu-i împiedică pe ascultători să simtă satisfacție pentru „triumful binelui asupra răului”.

Bibliografie

1. Bîrlea, Ovidiu, *Antologie de proză populară epică*, Editura pentru Literatură, București, 1966
2. Călinescu, George, *Estetica basmului*, Editura pentru Literatură, București, 1965
3. Hasdeu, B.P., *Etymologycum Magnum Romaniae* (pagini alese) vol II, Editura Minerva, București, 1970

²⁶Cf. Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, ed.cit., pp.194-196.

²⁷ Cf. Nicolae Roșianu, *Stereotipia basmului*, ed.cit., pp. 197-209.

4. Nișcov, Viorica, *A fost de unde n-a fost. Basmul popular românesc*, Editura Humanitas, București, 1996
5. Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1990
6. Rosetti, Al., (coord.), *Istoria literaturii române, vol. I, Folclorul. Literatura română în perioada feudală*, Editura Academiei, București, 1964
7. Roșianu, Nicolae, *Eseuri despre folclor*, Editura Univers, București, 1981
8. Roșianu, Nicolae, *Stereotipia basmului*, Editura Univers, București, 1973
9. Ruxăndoiu, Pavel, *Folclorul literar în contextul culturii populare românești*, Editura „Grai și suflet”- Cultura națională, București, 2001
10. Șăineanu, Lazăr, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*, Editura Minerva, București, 1978
11. Vrabie, Gheorghe, *Proza populară românească*, Editura Albatros, București, 1986